

Piper Kerman

Orange is the New Black – Túlélni a női börtönt

Fordította Csulák Márta

Twister Media Kft.
Budapest, 2014

Csécei Dorottya

„NYOMD LE A BÜNTETÉST, ÉS NE HAGYD, HOGY A BÜNTETÉS NYOMJON LE TÉGED”

Foucault az *utópiákkal*, ezekkel a „valóságos hely nélküli”, „alapvetően és lényegileg irreális” szerkezeti helyekkel szemben megkülönbözteti azokat a „reális, tényleges, a társadalmi intézményrendszeren belül kialakított” tereket, úgynevezett *heterotópiákat*, amelyek „egyfajta ellenszerkezeti helyként, megvalósult utópiaként reprezentálják, kétségek elé állítják, kiforgatják a kultúra belsejében fellelhető valódi szerkezeti helyeket”.¹ E definíció szerint a börtön mint heterotópia – így például a Danbury szövetségi női börtön, amely Piper Kerman *Orange is the New Black – Túlélni a női börtönt* című memoárjának helyszíne – szűkebb értelemben a „deviáció heterotópiájának” tekinthető, amennyiben minden olyan intézményt, amelyben „azokat az egyéneket helyezik el, akiknek a viselkedése az átlaghoz, illetve a megkövetelt normákhoz képest deviánsnak minősül”,² e kategóriába sorolhatunk. E meghatározás alapján a börtön kontextusában a „deviáns” főként gyilkosokat, rablókat, gengsztereket, de olyan „Pitiáner, sokadrendű elítélteket” is minősít, „akik komoly hibát követtek el, de nem igazán veszélyesek”

1 Michel Foucault, *Eltértő terek*, ford. SUTYÁK Tibor = Uő., *Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*, szerk. SUTYÁK Tibor, ford. ANGYALOSI Gergely és mások, Latin Betűk, Debrecen, 1999, 149.

2 Uő., 151.

(317) – ahogyan ez utóbbi a Danburyben fogvatartottak többségéről elmondható. Piper Kerman is elkövetett egy „komoly hibát”, amikor huszonhárom éves korában barátnője kérésére egy bőrröndnyi kábítószer-kereskedelemből származó pénzt csempészett az Egyesült Államokból Brüsszelbe, s mire e ballépés emlékét évekkel később már-már sikerült volna mélyen eltemetnie magában, az amerikai igazságszolgáltatás utolérte. Korábbi tetteivel huszonnyolc éves korában kellett számot vetnie, majd egy újabb, hat végeláthatatlan évig tartó procedúrát követően, addigra harmincnégy évesen tizenöt hónapra börtönbe vonulnia. A könyv ott szerzett tapasztalatainak nem is annyira egyfajta poszttraumatikus állapotot tükröző vagy „terápia jellegű” összegzése, mint inkább a Danbury női fogház mikroverzumának, foucault-i értelemben vett deviáció-heterotópiájának kvázi regényes bemutatása, valamint az amerikai igazságszolgáltatás rendszerének kritikája.

Nem egy olyan történetről hallhattunk már, amelyben egy jómódú, értelmiségi családból származó fiatal, gyakran valamely „menő” elitegyetem hallgatója drogügyletekbe keveredik – e sémát akár Piper esete is alkalmazhatnánk, vele azonban némiképp más volt a helyzet. Bár tanulmányait a jó nevű Smith College lányegyetem színháztudomány szakán folytatta, éppen akkoriban elvált szülei nem voltak kifejezetten gazdagok, a lány egyetemi évei alatt különböző éttermi és kávéházi munkákból tartotta fenn magát. Friss diplomásként nem tudott elhelyezkedni a szakmájában, ezt azonban nem feltétlenül élte meg kudarcként – valahol talán könnyebbséget is jelentett, hogy végre kiszabadul az egyetem egyre nyomasztóbbá váló, elitista légköréből, még akkor is, ha nem is volt „kialakult képe arról, hogy mit hoz a jövő”, és hogy mit is kezdjen a „benne buzgó kalandvágygal” (13). Ekkor ismerte meg a nála csaknem tíz évvel idősebb Norát, ezt a „rekedtes hangú, vállig érő, sötétszőke, göndör hajú, közép-nyugati csaj”-t, aki körül „minden elvarázsolt volt”, s noha hamarosan kiderült, hogy Nora egy „drogcsempész-buliban” utazik, a közöttük fellángoló szapphói szerelem, a rengeteg utazás és vágyott kaland a lányban mintegy elhomályosította e tevékenység törvénytelenkivüliségének tényét, s mivel a drogüzlet nem is a szeme előtt zajlott, „teljesen meseszerűnek tűnt az egész” (16). E „rózsaszín köd” a már említett pénzcsempészakció során elkezdett valamelyest tisztulni, de csak azután oszlott el teljesen, miután Nora közölte a lánnyal, hogy a kábítószer-szállításban is szüksége lesz rá – Piper ekkor ráeszmélt, hogy mibe is keveredett, s visszatérve az Egyesült Államokba, minden kapcsolatot megszakított a nővel.

Az előzmények részletesebb ismerete az igazságszolgáltatás, illetve a büntetés-végrehajtás szempontjából is jelentőséggel bír, ezek tudatában ugyanis megállapíthatjuk, hogy Piper a Nora révén vele is összefüggésbe hozott bünszövetkezet többi tagjával ellentétben nem afféle „köztörvényes bűnöző”, és ez bizonyos értelemben bűnét is egyfajta „poszt-kamasz” botlássá, reflektálatlan és meggondolatlan ballépéssé enyhíti. Piper ugyanakkor ügyvédje tanácsára vallomást tett, és vállalta a bíróság által kiszabott tizenöt hónap letöltendő börtönbüntetést, amelyet 2004. február 4-én, „bő tíz évvel a tett elkövetése után” kezdett meg a Danbury női fogházban. Bár kevesen vágnának ilyen „kalandra”, Piper az elkövetkező hónapokra gondolva igyekezett azokat mégis egyfajta „nem mindennapi tapasztalat” lehetőségeként erősíteni magában – és valóban, az idő, illetve a történet előrehaladtával az olvasónak az az érzése támad, hogy a „történet főhőse” egyre inkább a börtön sajátos deviáció-heterotópiájának, azaz egy új „rendszer” részévé válik, és célja már nem pusztán a *túlélés* (ezt a narratívát erősíti egyébként a mű neutrálisabb eredeti, angol címe, illetve alcíme is – *My Year in a Women's Prison* – a magyar fordítás értékelőbb jellegével szemben).

A börtön heterotópiaként való megközelítése Kerman memoárjájának kontextusában a heterotópiáknak elsősorban azon tulajdonságát tekintve releváns, mely szerint azok olyan tereként, „szerkezeti helyeként” értelmeződnek, amelyeknek „megvan az a közös tulajdonságuk”, hogy kapcsolatban állnak az összes többivel, „ám olyan módon, hogy eközben felfüggeszti(k), közömbösíti(k) vagy a visszájára fordítja(k)” az általuk „megjelölt, visszavert vagy visszatükrözött kapcsolatokat”.³ A börtön mint a törvényen kívüli egyének elzárt tere így éppen e „törvényenkívüliség” egyfajta „ellenszerkezeti helyeként”, azaz az igazságszolgáltatás, a jog, a szimbolikus rend reprezentatív intézményeként fogható fel.

E ponton lényegesnek tűnik hangsúlyozni, hogy a memoár nem egy szigorított fegyház tapasztalatairól számol be, ahol a rabok egymástól elszigetelt cellákba zárva, rács mögött töltik a mindennapjaikat. Danburyben az „elkülönítő” extra szankciónak számít, a fogvatartottak – a sorakozóktól, az étkezésektől vagy adott esetben a munkavégzéstől eltekintve – a börtön falain belül viszonylagos „szabadságot” élveznek: a „társalgóban” közösségi életet élhetnek, péntekenként moziesteken vehetnek részt, illetve börtönkönyvtár és börtönbolt is

a rendelkezésükre áll. Mindemellett azonban – mivel minden feladatot az elítéltek maguk látnak el –, amennyiben akadnak az adott mestersebben jártas rabtársak, egyéb szolgáltatásokat sem kell nélkülözniük, így például módjukban áll akár jógaórát látogatni, haját vágatni vagy éppen pedikűröztetni (hiszen „Minden magára valamit is adó New York-i nőnek jó pedikűröse van, még a sitten is” [197]). Mindez persze nem azt jelenti, hogy az élet a Danbury női fegyházban leányalom volna, hanem inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy az úgynevezett létfenntartó ösztön fogalma a történelem folyamán mennyire kitágult: e megnevezés napjainkban már nem pusztán az életben maradáshoz nélkülözhetetlen alapvető szükségletek, hanem olyan igények kielégítését is implikálja, amelyek a civilizált emberként való létezés, illetve adott társadalmi szerepek fenntartásának lehetőségét is biztosítják. Noha a börtön heterotópiájában mint a legkülönfélébb egyének által kialakított spontán közösség mikroverzumban a valós világ szimbolikus rendje ugyan felfüggesztésre kerül, mint látjuk, a körülmények megváltozásával és a „viszonygyűttesek” átrendeződésével egyidejűleg újra is képződik. Ezen újfajta szimbolikus rend ugyanakkor a kinti társadalom különböző sztereotípiáit és előítéleteit, annak hatalmi berendezkedését és hierarchiáját is fokozottabban termeli újra: a rasszizmus, a homofóbia, a vallási tolerancia hiánya, vagy éppen a vallási fanatizmus a kinti társadalomban elítélendő attitűdjei a börtön deviáció-heterotópiájában mintegy természetes magatartásformákként reprodukálódnak.

A társadalom, a kinti tér viszonygyűtteseinek felfüggesztése, illetve „kiforgatása” következtében a kint és a bent tere között tehát nem létezik valódi átmenet – a kettő találkozása humoros-ironikus módon csupán azon „feminin étoszban” látszik valamelyest megvalósulni, amelyet Kerman mind a Smith College elit lányegyetemének, mind a Danbury női börtönnek a sajátosságaként konstatál: „a csak nők közötti létnek vannak [ugyanis] olyan vetületei, amik minden közegben azonosak, függetlenül attól, hogy a felső tízezerről vagy a társadalom alsó és piszkos rétegeiről van-e szó” (113). A Smith College-ban és a Danburyben „ugyanaz a feminin étosz” van jelen: vidámabb napokon „empatikus bajtársiasság és trágár humor”, a nehezebb időszakokban pedig „színpadias jelenetek” és „rosszindulatú pletykák jellemezték mindkét közeget” (113). E felismerés révén jut Kerman arra a következtetésre, hogy a nőekkel való együttélést sok rabtársa talán még nehezebben viseli, mint ő maga – jó tudni tehát, hogy egy elit lányegyetem

nemcsak úrihölgyeket nevel, hanem bizonyos értelemben az esetleges börtönövekre is felkészít.

Míg a kint és a bent terének latens találkozása a Smith College – Danbury párhuzamban a humor forrása, a kettő közötti átjárhatatlanság ugyanakkor az amerikai igazságszolgáltatási rendszerrel szemben megfogalmazott kritika egyik sarkalatos pontját is jelenti. Az igazságszolgáltatás jelen formájában ugyanis „csak bosszút áll és megtorol” (194), ahelyett, hogy a vezeklésen túl egyrészt a rehabilitáció, másrészt a jóvátétel intézményeként is funkcionálna. Reszocializációs kurzus címen a foglyok ugyan részt vesznek többé-kevésbé rendszeres foglalkozásokon, ezeken azonban általában inkább azt tanítják, „hogyan élje túl az ember a *börtönt*, és nem azt, hogy hogyan viselkedjen az ember a *polgári életben*” (316), amelybe büntetése véget értével visszatér. Kerman szerencsés helyzetben van: neki van hova visszatérnie, kint szerető és megértő család, barátok, mi több, munka várja. Számos elítéltnak azonban szabadulása után még hazamennie sincs hová – nem ritkán hajléktalanszállón kénytelen meghúzni magát, vagy legrosszabb esetben az utcára kényszerül, sokan újra a börtönben kötnek ki. A legtöbb nő, akit Kerman a fogházban megismer, rossz körülmények közül származik, ami felveti számára a kérdést, hogy „a mélyszegénységből egy forgóajtón át” vajon nem „közvetlenül a börtönben találja[-e] magát az ember” (317). E „forgóajtó” kiépítéséért a társadalom, de leginkább az állam tehető felelőssé, amely a prevenció helyett a szankciókra, azaz a bűnözés megelőzését és a közösség erősítését segítő intézmények támogatása helyett a büntetés-végrehajtásra, illetve annak létesítményeire helyezi a hangsúlyt, amelyek így sok esetben inkább csak tovább mélyítik a társadalmi egyenlőtlenségeket.

Noha Kerman a börtönben szembesült tetteinek következményeivel, vallomása szerint ezt nem az Egyesült Államok igazságszolgáltatásának köszönheti: elsősorban nem a börtönbüntetés ténye készítette ugyanis önreflexióra, hanem az a körülmény, hogy a fogházban olyan embereket nyílt alkalma megismerni, akiknek a sorsa a hozzá hasonló, a drogterjesztésben – még ha közvetve vagy egy „rossz választás” eredményeként is, de – bűnrészességet vállaló egyének miatt ment tönkre. Kerman álláspontja szerint egy valóban *igazságos* igazságszolgáltatás – természetesen az elkövetett bűn mértékétől is függően – nem mérülhetne ki a pusztá büntetés-végrehajtás aktusában: sokkal inkább arra kellene törekednie, hogy a bűn következményeivel való tényleges szembesítés révén annak elkövetőjét a jóvátétel részesévé tegye, s egy-

ben a reszocializáció és rehabilitáció lehetőségét is biztosítsa számára. Mindezen felismerések hatására azóta Kerman a Női Elítéltek Szövetségének (Women’s Prison Association) elnökségi tagjaként maga is aktívan részt vállal azoknak a nőknek a megsegítésében, akiknek „az életét megváltoztatta az igazságszolgáltatás rendszere” (316), hiszen mint egyike ezen nőknek, az ő életében sem múlt el „olyan nap, hogy valamilyen formában” ne gondolt volna a börtönre (316). Kerman aktivista tevékenységével talán maga is hozzájárul ahhoz, hogy a börtön deviáció-heterotópiájába elzárt egyének és a társadalom, a bent és a kint tere között a büntetés-végrehajtás reformja révén egyszer megvalósulhasson a valódi átjárás – mindez azonban egyelőre csak egy (foucault-i értelemben vett) *utópia*, egy a társadalmunkban még „alapvetően és lényegileg irreális”⁴ elképzelés.